

A szláv–magyar nyelvi kontaktus vizsgálata a Bakonybéli összeírás szláv eredetű szórványainak tükrében

Pelczéder Katalin

1. Bevezetés

A történeti helynévkutatás egyik alapvető feladata a nevek eredetének és történetének a vizsgálata, erre azonban, bizonyos korlátokkal, további vizsgálatokat is lehet építeni, közte – egy adott időszakra és területre vonatkozóan – nyelvi és etnikai rekonstrukciót is (vö. Hoffmann–Tóth 2016). A 10–11. századi Magyarország etnikai képének a felvázolásában a történettudomány és a nyelvtörténet eredményei és módszerei jól összehangolhatók. A nyelvtudomány oldaláról elsősorban a korai jövevényszavak és a helynevek bírnak fontos forrásértékkel. Nyelvészeti eszközök segítségével – azokat történettudományi célok szolgálatába állítva – több kutató is véleményt formált a korszak népeinek nyelvviségéről. Melich János „A honfoglaláskori Magyarország” (1925–1929) című műve óta több olyan áttekintő írás született, mely a két tudomány módszereit igyekezett ötvözni, így Kniezsa István „Magyarország népei a XI.-ik században” (1938), majd Kristó Gyula „Magyarország népei Szent István korában” (2000). Kristó munkája, sok évtized elteltével, Kniezsa módszereinek a bírálatára irányult. Hoffmann István és Tóth Valéria a Századokban megjelent terjedelmes tanulmányukban pedig nemcsak arra vállalkoztak, hogy felülvizsgálják Kristó Gyula megállapításait nyelv- és névtörténeti szempontból, hanem arra is, hogy magát a kérdéskört is alaposan körüljárják tisztázó szándékkal: azaz hogy nyelvészeti eszközökkel a mai tudásunk szerint hogyan lehet hozzájárulni a Kárpát-medence nyelvi képének a felrajzolásához a magyarság megtelepedésének első évszázadait illetően (2016).

Ebben a munkában a 11. századi írott források kitüntetett szerepűek. A már korábban megvizsgált oklevelek újraértékelése is fontos feladat (l. Tihanyi alapítólevél: Hoffmann 2010; Szentgyörgyi 2014), emellett a korábban tüzetesen nem elemzett oklevelek névanyagának a vizsgálatára is szükség van, és azt láthatjuk, hogy ez a munka is folyamatosan zajlik a helynév-rekonstrukciónak nevezett eljárással (Kovács É. 2015, 2018; Szőke 2015, 2016; Póczos 2018). Ebbe a sorba

illeszkedik a Bakonybéli összeírás feldolgozása is (Pelczéder 2015, 2017). A Bakonybéli összeírás helynévi szórványaival foglalkozva – jelen tanulmányban a szláv eredetűnek vélt helyneveket vetve alá alapos vizsgálatnak – szeretnék én is hozzászólni a nyelvi-etnikai rekonstrukció kérdésköréhez.

Am ezen kívül más célja is lehet a vizsgálatnak: a nyelvemlékben található szláv eredetű helynevek részletes elemzése a dunántúli szlávok nyelvéhez is szolgálhat adalékokkal. Zoltán András írja, hogy „a magyar nyelv szláv szubsztrátumát képező nyelvről dialektológiai szempontból csak annyit tudunk, amennyit a magyar nyelv régi szláv jövevényszavai ebből elárulnak” (2015: 37). Ebben a kérdésben azonban – véleményem szerint – a szláv helynévi átvételek is fontos tanulságokkal szolgálhatnak.

2. Szlávtság a Kárpát-medencében: szláv nyelvi hatás a 10–11. században

Előjáróban szükséges röviden bemutatni, hogy mit lehet tudni a szlávtságról és a nyelvükről, illetve a szláv–magyar nyelvi kontaktus hátteréről a 10–11. századi Kárpát-medencében.

A szláv–magyar érintkezések legintenzívebb időszaka a honfoglalást követő egy-két évszázad volt: erre utal a kor nagyszámú szláv jövevényszava is. A magyarság egyrészt a nyelvterület belsejében, másrészt a perifériáján került érintkezésbe szlávokkal. A nyelvterület szélén élő szlávoktól való kölcsönzések száma kisebb, illetve ezek inkább regionális elterjedtségű szavak. A szavak zöme viszont a Kárpát-medencében talált, majd később asszimilálódott szlávok nyelvéből szubsztrátum jelleggel került nyelvünkbe. Ezekre a jövevényszavakra az a jellemző, hogy a nyelvterület egészén elterjedtek, és nem utalnak arra adatok, hogy azok valaha is tájszavak lettek volna (Zoltán 2015: 35). Többféle elképzelés merült fel azzal kapcsolatosan, hogy a 9–11. században a Kárpát-medencében élt szlávtság milyen nyelvet beszélt, azaz hogy a szubsztrátum jellegű átvételek mely szláv nyelv(ek)hez köthetők. A magyar szakirodalomban Melich János óta az az álláspont terjedt el, hogy a magyarság ősszlávokkal nem érintkezett, csak egyes önálló szláv nyelvekkel, az átadó nyelv pedig a szavak egy részének esetében hangtani, jelentéstani, szóföldrajzi, művelődéstörténeti stb. kritériumok segítségével megállapítható; bizonyos szavak esetében azonban nem (l. Melich 1910: 447; Kniezsa 1942/2000: 144; Bárczi 1958: 84; Zsilinszky 2003: 381–382). Zoltán András ezzel szemben – Nikolaj Trubeckoj nyomán – azt a véleményt képviseli, hogy a 9–11. században egy még nagyjából egységes ősszláv nyelvről beszélhetünk, mely azonban nyelvjárásilag tagolt volt, két fő dialektusa a pannóniai szláv és egy bolgáros jellegű szláv dialektus (2016: 34–35). A pannóniai szláv egy déli szláv – nyugati szláv átmeneti dialektus, mely a Dunántúl nagyobb részén volt elterjedve; míg a bolgáros jellegű nyelvjárás beszélői a délkeleti perifériákon kívül az (akkori) ország központi vidékein (a Budai-hegységtől a Bükkig, valamint ettől északra, a Vág völgyétől Gömörön és Tornán át Észak-Borsodig) éltek (Zoltán 2014: 207). A bolgáros jellegű szláv dialektus bizonyos hangtörténeti kritériumok alapján is elkülöníthetőnek látszik: itt például a denazalizáció később, csak

a 14. században zárult le (Zoltán 2012: 279). A nemrégén megjelent nyelvtörténet tankönyv már figyelembe veszi ezeket az újabb eredményeket (Gerstner 2018: 254).

A 11. században a szlávok asszimilálódása valószínűleg még nem fejeződött be, tehát ekkor még jelentős számú szláv–magyar kétnyelvű beszélővel, élénk nyelvi kontaktussal lehet számolni a Kárpát-medencében (Zoltán 2014: 35). Feltelezhetjük, hogy ez a nyelvi helyzet a helynévadásban is tükröződik, tehát a korai helynévi szórványok fogódzót nyújthatnak, forrásul szolgálhatnak a kor nyelvi képének a megrajzolásában. A köznévi átvételeket az utóbbi időben Zoltán András elemezte több tanulmányában is – főként hangtörténeti és szóföldrajzi szempontok figyelembevételével –, egy nemrégiben megjelent írásában pedig kitűnő áttekintést ad erről a szókincsrétegről, a kérdés kutatástörténetét is összefoglalva (2017a). A szláv helynévi átvételek vizsgálata szintén nagy múltra tekint vissza (l. Melich 1925–1929, Kniezsa 1938). Az utóbbi évtizedekben is irányultak vizsgálatok arra, hogy a honfoglalást követően hogyan alakult ki a magyar helynévallomány, és ebben a szlávtság milyen szerepet kapott (Kiss L. 1992, 1994, 1997 stb.), illetve a korai szórványemlékeinkben előforduló helynevek etimológiai összetételéből a szláv–magyar nyelvi kontaktusra, illetve a Kárpát-medencében élő szláv lakosságra vonatkozóan milyen következtetéseket lehet levonni (Kristó 1995: 266, 1997: 135). Újabban Póczos Rita a kontinuitás kérdésének a szemszögéből nézve adta a Szent István kori szórvány helynevek igen részletes elemzését, köztük szláv vagy vélhetően szláv eredetű neveket is (2018).

A mai hazai szlavisztikában a neves elődökkel ellentétben a helynevek kutatása talán kicsit háttérbe szorult, pedig az általánosan elterjedt szláv közszoói átvételek mellett a helynevek vizsgálata olyan előnnyel is járhat, hogy azok területhez köthetők, ezáltal egy-egy terület szláv lakosságának a nyelvéről is szolgálhat tanulságokkal. Célszerű lehet a későbbiekben egy-egy jól megválasztott és körülhatárolt térség neveinek a vizsgálatát is elvégezni.

3. Az oklevél bemutatása

Egyetlen oklevél nyelvi anyaga önmagában természetesen nem alkot rendszert, ám az egyes nevek mégiscsak magukon viselik a korszak nyelvi állapotának (hangtanának, morfológiájának, szókincsének), illetve a névadási, névhasználati módoknak a jellegzetességeit, így azokon keresztül a kor nyelvi kontaktusjelenségeivel kapcsolatosan is levonhatók óvatos következtetések. Miért lehet alkalmas a Bakonybéli összeírás egy ilyen vizsgálat elvégzésére? Egyrészt viszonylag nagyszámúak, megbízhatóak és koraiak az adatai, melyek nagyobbik része a forrásokban szegény 11. századból származik. Másrészt több vármegyére kiterjedő területre vonatkozóan szolgál adatokkal.

A csak másolatban fennmaradt hiteles oklevelek, esetleg a hamisak is, ha minden szempontból nem is, de kellő körültekintéssel használható forrásnak tekinthetők a nyelvészet számára. Ezekre az oklevelekre is érdemes tehát kiterjeszteni a vizsgálatokat (vö. Hoffmann–Tóth 2016: 316–317), és erre több példát is láthattunk az utóbbi néhány év kutatásaiban (l. Szőke 2015, Kovács 2018). Györffy György a Bakonybéli összeírás kritikai kiadása során tisztázta, hogy az

első részét tekintve 1086-ra datált oklevél nem teljes egészében hamis, csak részlegesen, ráadásul a négy, különböző időben íródott része közül az I. – mely a legterjedelmesebb, és a legtöbb magyar szórványt tartalmazza – ugyan másolat, ám az eredetivel egyidejű másolat (tehát 11. századi), és tartalmát tekintve hiteles (I. DHA. 1: 249). Ennélfogva a nyelvtörténeti kutatás számára írásbeliségünk első évszázadára vonatkozóan értékes és fontos forrásnak tekinthető. A később hozzátoldott további három rész közül a II. rész (azaz az első hozzátoldás) egy-két évtizeddel későbbi az elsőnél, és néhány szó kivételével hiteles tartalmú; a III. és a IV. rész azonban hamis és bizonytalan keletkezési idejű: ezek a 12–13. század fordulóján, illetve a 13. század közepe után készültek (DHA. 1: 247–255).

Az I. oklevélrészben említett helyek többsége (Bakony)bél környékén, Veszprém megyében, illetve a szomszédos területeken (Győr, Vas, Fejér, Zala és Komárom vármegyében) lokalizálható, az oklevél később hozzátoldott részeiben említett helyek közül néhány pedig a Dráva mentén, illetve Csongrád megyében fekszik. Az I. részben 74 olyan helynév és helyet jelölő köznévi kifejezés található, illetve rekonstruálható, melyek különböző denotátumokat jelölnek. A II. részben ezek száma 15, a III. részben 4, a IV. részben pedig 8. Szláv etimonra visszamenő tulajdonnév és köznévi pár található az oklevélben, de alapos felülvizsgálat után azt mondhatjuk, hogy mindössze 6 név az, amelynél kétségtávolan fennáll a szláv névadás vagy közvetítés lehetősége. Az I. rész 74 neve közül 4 helynév szláv átvétel (*Gerence, Marcal, Paloznak, Pereszteg*), néhány további névnél pedig felvetődhet a szlávból való kölcsönzés lehetősége (*Porva, Lusva*). A II. rész 15 neve közül 2 szláv vagy szláv közvetítésű (*Dráva, Toplóca*), további 2 bizonytalan eredetű, de esetleg szláv (*Zuualin, Burzi*). A IV. rész 8 településneve közül 1 szláv (*Szücs*), 1 pedig talán szláv eredetű (*Noszlop*). Tehát a négy részből álló oklevél több mint száz helyneve között hét olyan található, mely bizonyosan nem a magyarban keletkezett. Ezek közül az I. és a II. részben szereplő 6 név esetében állíthatjuk, hogy azok a 11. században (vagy akár annál korábban) kerültek a magyarba. A IV. rész *Szücs* (és *Noszlop*) településneveire is van korábbi adat a 13. század közepi összeírásrésznél, igaz, azok is hamis oklevélből valók (+1135 [1249]: In predio *Zelch*, In *Noztup* predio, PRT. 8: 271; 1204–1235: *Nuztup*, ÁÚO. 1: 346).

Érdeemes tehát a 11. századból adatolt helyneveket – különösen a hat szlávot – alaposabb elemzésnek, a helynév-rekonstrukció eljárásának alávetni, hogy ebből a névhasználatra és a névhasználókra vonatkozóan következtetéseket tudjunk levonni. Ezen nevek elemzése előtt szót ejtek az egyéb, szláv etimonra visszavezethető nevekről is, elsősorban azzal a szándékkal, hogy láthassuk, milyen veszélyeket rejt magában, ha ezekkel a nevekkal is számolunk a hasonló célú vizsgálatok során.

4. Az oklevél szláv etimonra visszavezethető helyneveinek a nyelvi rekonstrukcióban játszott szerepe

A helynévrekonstrukció legfőbb eszköze a helynév-etimológia, de az eljárás során nem elegendő csupán az etimon meghatározása: a név rekonstrukciója több tengely mentén kell, hogy történjen. A név nyelvi (alaki és jelentésbeli) rekonstruk-

ciója során az adatot tartalmazó forrás belső összefüggésrendszerében, azaz magában az oklevélben kell „értelmezni” a nevet; másrészt a helyet jelölő név vagy nevek többi adatának a vonatkozásában, azaz a névadatokat kronológiai sorba kell állítani. A név etimonjának és a történetének a felvázolásán kívül pedig a történeti névszociológia szempontjait is figyelembe kell venni (vö. Hoffmann–Tóth 2016: 271–272, 317). A helynevek vizsgálata alapján arra ugyanakkor nem várhatunk választ, hogy hol milyen arányban milyen etnikum élt, legfeljebb csak arra, hogy a név mely nyelvben keletkezett, és kik használhatták az oklevél megírásának az idejében.

Ha egy helynév szláv etimonra vezethető vissza, az még nem feltétlenül jelenti azt, hogy a névadók (és pláne a névhasználók) is szlávok lettek volna. Ennek ellenére, elsősorban az etimonra hagyatkozva, hagyományosan felhasználtak bizonyító érvként az etnikai rekonstrukció céljára ilyen neveket a 11. századra vonatkozóan mind a történészek (l. Kristó 2000), mind a nyelvészek (l. Melich 1925–1929, Kniezsa 1938). Hoffmann István és Tóth Valéria több írásukban is óvatosságra intették az elemzőket (2016), és felülvizsgálatnak vetették alá a helyneveket azzal kapcsolatban, hogy melyek mekkora bizonyító erővel bírnak ebben a tekintetben. Ennek a tanulságait is figyelembe véve tekintem át a Bakonybéli összeírás helyneveit.

A helyneveknek négy csoportját veszem sorra: azokkal kezdem a bemutatást, melyeknek csekély vagy egyáltalán nincs bizonyító erejük az etnikai rekonstrukcióban, majd a végén elemzem azokat, melyeknek e kérdésben bizonyító ereje lehet. A négy csoport a következő: 1. szláv köznévi vagy tulajdonnévi szolgálat az elnevezés alapjául, melyből valamilyen magyar grammatikai eszközzel, szóalkotási móddal jött létre helynév; 2. szláv eredetű köznévi áll helynévként; 3. szláv személynévből alkotott helynév; 4. szláv helynévi átvételek.

4.1. Szláv köznévből vagy tulajdonnévből magyar névalkotással alkotott helynevek

Azok a nevek, melyek szláv eredetű köznévi (vagy akár tulajdonnévi lexémából) magyar grammatikai eljárással, eszközzel jöttek létre, vitathatatlanul magyar névadás eredményének tekinthetők (vö. Hoffmann–Tóth 2016: 268, 272). A Bakonybéli összeírás I. részében a következő nevek sorolhatók ide: *Hosszú-barázda* (1086: a quo vertitur per IIII cumulos ad longum, qui vulgo dicitur *huzeu brazda*, DHA. 1: 251), *Sisek feje* (1086: de quo transit ultra paludem per arundinetum ad caput montis, qui vulgo dicitur *Seę sec feheę*, DHA. 1: 251), *Kupis útja* (1086: hinc per IIII fossas vadit ad aliam viam, que dicitur *Qupis uta* (DHA. 1: 252).

A *Hosszú-barázda* két lexémából álló minőség jelzős szintagma, melynek alaptagja, a *barázda* ugyan szláv jövevényszó (l. TESz.), de a szó eredete a névadás aktusától független körülmény, a névadók ezt a magyar nyelv elemeként használták fel a névadáskor. Ugyanez érvényes a *Kupis útja* útnévre és a *Sisek feje* hegytető megnevezésére is, melyek kétrészes, birtokos jelzős szintagmaként alakult nevek. Jelzői részük esetében merülhet fel a szláv etimon vagy a szlávból való kölcsönzés lehetősége. A *Kupis* [*kupis*] nagy valószínűséggel személynév, ezt vö.

a következő ólengyel személynévvel: 1425: *Cupysz*, 1440: *Kupysch* (Taszycki 1971: 203). A *Seę sec fehę* első névrészének az olvasata az oklevél hangjelölési megoldásait és a név továbbélését (1848, 1863: *Sisek allyai telek*, 1864: *Sisekallya*, 2009: *Sisëk*, GyMSMFN. 2.; 1856: *Sisek*, Kataszteri térképek: Felpéc) figyelembe véve nagy valószínűséggel [*sések* ~ *sésëk*]. A név jelzői tagja etimológiailag esetleg összefügghet a horvátországi *Sziszek* város nevével (vö. szb.-hv. *Sisek*, *Sisak*), melynek végső forrása – a helynév-etimológiai szakirodalom szerint – egy kelta **Se(q)-sq-īā* < **se(q)-sqā* 'sás', 'nád' (FNESz., *Sziszek* a.). Feltételezhetjük, hogy a *Sisek* elsődleges névként is létezett: egyrészt a név szerkezete alapján gondolhatjuk ezt – azaz hogy a *Sisek* egy terület (itt hegy, kiemelkedés), melynek a név a legfelső részét jelöli –, másrészt esetleg a későbbi egyrészes névadatok alapján.

4.2. Szláv köznevek helynévi szerepben

Állhat szláv eredetű köznév önmagában helynévként vagy közsői helymegjelölésként, mint a vizsgált oklevélben a *Tanya* nevű halászhely és a *Zsilip*, valamint a *Dinnye* településnevek. A 11. századból adatolható szláv jövevényszavak nyilvánvalóan jelzik a szláv–magyar nyelvi érintkezés tényét, és amennyiben ilyen átadás-átvétel történt, azok a továbbiakban helynevek alkotására is alkalmasak voltak. Vannak helynevek, melyek ilyen, a magyarban meghonosodott szláv jövevényszóra, azonban emellett esetleg hasonló alakú szláv helynévre is visszavezethetők volnának. Ezekben az esetekben azt kellene eldöntenünk, hogy melyik nyelvben ment végbe a helynévvé válás: a magyarban vagy a szlávban? Ez a döntés azért fontos, mert csak az utóbbi esetben, a jövevényszavak esetében számolhatunk a névadás és a névátvétel idején az adott térségben szláv nyelvű lakossággal, míg a magyar névadás nem feltételez egyidejűleg szláv lakosságot is (bár azt nem is zárja ki) (vö. Hoffmann–Tóth 2016: 268).

Kiss Lajos a FNESz. szócikkeiben az ilyen nevek kapcsán változóan nyilatkozik (l. *pest*, *láz*, *mocsolya*). Póczos Rita „Jövevényszó, jövevénynév” című tanulmányában alaposan megvizsgálja ezt a kérdést, kétnyelvű települések szintjén helynévanyagát is feldolgozza annak érdekében, hogy megállapíthassa, hogy milyen kritériumok segítségével dönthető el, hogy egy helynév jövevényszóra vezethető-e vissza, vagy idegen eredetű helynév átvétele (2007: 21–29). Véleménye szerint azonban a legtöbb esetben alapos vizsgálat után sem zárható ki teljes bizonyossággal egyik névkeletkezési lehetőség sem, és a névadókról sem vonhatunk le általános következtetést még mai, átlátszó szerkezetű nevek esetében sem (2007: 27). Ha ez a mai nevek esetében így van, akkor a régi nevekkel még óvatosabban kell bánnunk.

Ezeket az eseteket tehát mindig szükséges egyedileg megvizsgálni. A Bakonybéli összeírásban ide sorolható helynevek közül csak a *Dinnye* található meg a FNESz.-ben (*Vasdinnye* címszó alatt); illetve egy az oklevélben említett *Zsilip*-től különböző helyen lokalizálható, de szintén a *zsilip* közszóval egyeztethető településnév (*Selyeb*): ezeket Kiss Lajos magyar köznévből származtatja, bár a *Selyeb* esetében megemlíti szláv helyneveket is. Érdemes a képet kicsit árnyalni, és alaposabban körüljárni a három nevet.

4.2.1. A *Tanya* ~ *tanya* (1086/1100 k.: „In portu Modosa dedi liberam piscacionem que vulgo *tana* dicitur”, DHA. 1: 118; magyarul: „A Modosa révénél van egy szabad halászhely, amit közönségesen *tanának* mondanak”, ÁrpOkl. 116, Dreska Gábor fordítása) a Dunaföldvártól délre elhelyezkedő Madocsa révénél említett szabad halászhely, ahonnan a béli apátságot halászatból származó jövedelem illeti meg. Igen kevésbé valószínű, hogy szláv helynévi átvétel volna, bár ez nem is zárható ki teljesen. A szórvány köznévi vagy tulajdonnévi értéke nem határozható meg biztosan. A szó a latin szövegben megnevezőszós szerkezetbe van foglalva, ilyen szerkezetek a Bakonybéli összeírásban köz- és tulajdonnevek mellett is előfordulnak. A szerkezet főszava, a latin *piscatura* ’halászhely’ földrajzi köznév, ennek megfelelő jelentésű szó a magyar *tanya*, tehát ez alapján sem nyilatkozhatunk a szó tulajdonnévi értékéről. Ha esetleg köznév ez a helymegjelölés, akkor bizonyára magyar, mivel a korabeli nyelvi presztízviszonyok miatt szláv (köz)szó nemigen kerülhetett latin szövegbe *vulgo* megjelöléssel (vö. Hoffmann–Tóth 2016: 310). A szó helynévi volta melletti legerősebb érv az, hogy a madocsai halászhely *tanya* szóval való illeteése a két, egymás forrásául szolgáló bakonybéli oklevélén kívül más oklevelekben is előfordul, egy 1458-as okiratban pedig egyértelműnek tűnik a szó tulajdonnévként való használata (1458: Possessionis Parthmadocha ac piscature vsonum *Thonya*, OklSz. 958).

A *tanya* köznév a magyarban szláv eredetű jövevényszó, de a magyar szó közvetlen forrása a TESz. szerint nem határozható meg pontosan, ami a koraisága miatt talán nem is meglepő. Melich tót, esetleg cseh (1926: 111), Bárczi szintén szlovák vagy cseh eredetűnek vélte (SzófSz.), Kniezsa azonban – jelentéstani okokra hivatkozva – honfoglalás előtti, ó-keletiszláv átvételnek tartotta (1953: 198, 1955/I./1.: 517). Megfelelő szó több szláv nyelvben is van: szln. N. *tónja* ’mély víz, víztócsa, mocsár’, cseh *tůň, tůně*, N. *touňe* ’nem nagy, de mély tó, mély víz’, ukr. *то́ня* ’az a hely, ahol a halászhálót kivetik; veszélyes, mély hely a vízben’, orosz *то́ня* ’az a hely, ahol a halászhálót kivetik’ (TESz.). Ebből következően a Kárpát-medencei szlávok nyelvéből is átkerülhetett a magyarba, nem bizonyítható a (honfoglalás előtti) keleti szláv átvétele (Zoltán 2017b: 379). Magyar jelentése valóban a keleti szlávval egyeztethető: első előfordulásától kezdve a 16. századig a magyarban kizárólag ’halászhely’ (a vizsgált oklevélben szintén). Érdemes azonban megjegyezni, hogy az itt elemzett korai adata a pannóniai szláv nyelvjárási területre esik. Az első szótagi magánhangzó a magyarban nyíltabbá vált, amint ezt a legkorábbi adatok is mutatják (1086/1100 k.: *tana*, DHA. 1: 254), de amellett *tonya* – az eredeti szláv formának pontosabban megfelelő – változatban is használatos volt (1109: *thona*, ÓmOlv. 17). A szórványadatok azt mutatják, hogy korán megjelent a magyarban köznévként is.

A *tanya* köznév mind a szláv nyelvekben, mind a magyarban helynevek alapjául is szolgált, többnyire halastó, illetve halászhely neveként: szlovén *Tonjce*; szlovák *Tóň*, cseh *Tuně*, felsőszorb *Tonidlo*, lengyel *Tonia*; orosz *Затонный* (ŠMILAUER 1970: 182), m. *Tanya* (OklSz.), *Tanya*, *Tanyád* (KMHSZ. 1).

Tehát az, hogy a szóból a szláv nyelvekben is alakultak helynevek, megengedné a szláv helynévként való átvételt, de mivel a magyarban is korán megvan

feltételezhetőleg köznévként is, és helynevek is alakultak belőle, ezért nem tudunk a kérdésben döntésre jutni. Az oklevélbeli adat a magyarban végbement $o > a$ nyíltabbá válást mutat, ez magyar névhasználókra utal, azonban ez a névkeletkezésről szintén nem árulkodik.

4.2.2. A hamis Bakonybéli alapítólevél szerint I. István által adott privilégiuma volt a monostornak a zsilipi halászatból származó adó, amit az 1086-os birtokösszeírás első hozzátoldása szerint I. László király is megerősített (DHA. 1: 118, 254). Sörös Pongrác bizonytalan a település helyének meghatározásában, egy másik névadattal való egyezése alapján (vö. 1415: *Selyp*, Cs. 1: 106) azt feltételezi, hogy a Zagyva folyó melletti Nógrád megyei Selyp pusztával lehet azonos (1903: 28). Györffy azonban nem említi, hogy a Nógrád megyei Selypen a béli apátság-nak lett volna birtoka (vö. Gy. 4: 292). A Bakonybéli összeírás a drávai halászóhelyek és a madocsai halászóhely (a *Tanya*) között említi, tehát lehet, hogy ez a hely is ezen a környéken keresendő inkább.

A magyarban a *zsilip* mint köznévi az EWUng. szerint csak 1369-től adathozható (1369: *zelephomlok*), helynévként pedig legkorábban a Bakonybéli összeírásból (1086/1100 k.?: In *Zlip*, DHA. 1: 254, később +1037/[1240 k.]: in *Zelyp*, DHA. 1: 118; 1550 k.: In *Zeliph*; PRT. 8: 588). A *zsilip* köznévi szláv (vö. összl. **želbъ*), a TESz. és az EWUng. szerint közelebről valószínűleg déli szláv átvétel (vö. blg. *жлеб* 'fatörzsből kivájt vályú', szb.-hv. *žlijeb* 'csatorna', szln. *žleb* 'csatorna, facsatorna, mélyedés', TESz., Kniezsa 1955/ I./1.: 577). De megvan a nyugati (l. szlovák *žlab* 'vájt csatorna, vályú, malomcsatorna', TESz.; korábban és nyelvjárásokban ma is *žleb* alakban is) és a keleti szlávban is (orosz *жолоб* 'csatorna', EWUng.) Tehát elképzelhető, hogy nemcsak a délszlávok elődei ismerhették a szót, hanem a Kárpát-medencei szlávok mind. A molnárság szavaként, a vízimalmok intézményével kapcsolatban kerülhetett a szó a magyar nyelvbe (TESz.).

A 11–12. század fordulóján a eredeti szláv *ž* hangok helyén még nem valószínű, hogy a magyarban *zs* lenne. Sőt, az adatok azt mutatják, hogy még jóval később is helyettesítődik a szláv *ž* a magyarban *s*-vel (pl. 1256: *Seleb*, KMHSz. 1.). De nemcsak a *s*-vel, hanem a *z*-vel való írásmód alapján sem kell mindenképpen [*zs*]-t feltételeznünk. A *zs* meghonosodása fokozatos folyamat, amelyben az idegen hatásnak, azon belül a szláv jövevényszavaknak fontos szerepe volt. Érdeemes hangsúlyozni, hogy szótáraink a 14. sz. utolsó negyedéig a *zsilip*-re csak helynévi adatokat közölnek (1256: *Seleb*, település Abaúj vármegyében, KMHSz. 1.; ?+1292: *Zelp(us) tv*, víz Borsod vármegyében, KMHSz. 1.; 1391/1400: *Zeloph*, halastó, OklSz.), a korai tulajdonnévi előfordulások státusza pedig lexikológiai és hangtörténeti szempontból is bizonytalan, az is elképzelhető, hogy ezek szláv nyelvi közegből is bekerülhettek az oklevelekbe. A szláv nyelvekben is többféle alakultak helynevek a szóból képzőkkel és anélkül egyaránt: blg. *Жлеб*, *Жлебá*; szb.-hv. *Žlijeb*; szln. *Žleb* (FNESz. *Selyeb* a.), makedón *Žleb* (ŠMILAUER 1970: 200).

Helynevek, elsősorban víznevek alapjául minden bizonnyal a magyarban is szolgált a már átvett *zsilip* közszo is: 1391/1400: *Zeloph* (halastó) (OklSz.);

1415: *Selyp* (település Nógrád vármegyében) (Cs. 1: 106), 1455: *Zelep* (halastó) (Oklsz.); 1462: *Zelep* (víz) (Oklsz.).

Alakilag az oklevélbeli *Zlip* talán mégis magyar névhasználatot mutat. A magyarba kerülve a szláv *ě* helyén a magyarban legtöbbször *é* hangzott, de néhány esetben *i* (mint szl. *plěs* > m. *pilis*, egyházi szl. *řěďkь* > m. *ritka* stb.) (Melich 1910: 446–447). A szóvégi *b* pedig az alakok egy részében zöngétlenedett, mint itt is. A Bakonybéli összeírás adatában ejtéskönnyítő magánhangzó még nincs, bontóhanggal feloldott formákra a 13. századtól vannak példák (vö. Kniezsa 1955/I./1.: 577).

Megállapítható tehát, hogy a szlávban is alakultak a szóból helynevek, ez nem zárja ki a helynévi átvétel lehetőségét; másrészt a *zsilip* köznévként a magyarban viszonylag későn adatolható. Viszont a magyarban is szép számmal alakultak belőle helynevek. Alakilag magyar névhasználatot mutat (bár a *z* olvasata bizonytalan), viszont ebből a névkeletkezésre nem lehet következtetni.

4.2.3. A *dinnye* szó a magyarban helynévként legkorábban a Bakonybéli összeírásból adatolható egy Komárom megyei birtok nevéként (1086: *Dinna*, DHA. 1: 252); az első regisztrált köznévi előfordulása pedig a TESz. szerint 1395 körüli (*dýne*, *dýene*). A szó a legtöbb szláv nyelvből kimutatható (vö. összl. **dynja*), de közelebbi forrása nem határozható meg (TESz.). A magyarban máshol is alakult a szóból helynév: 1305/1320/1372/: *Dinneberki* (Baranya m.) (Gy. 1.: 297).

A szláv megfelelőekben az intervokális helyzetű mássalhangzó rövid, míg a magyarban már a legkorábbi adatok is a geminálódást mutatják. Majd a 14. század végén, 15. sz. elején tűnnek fel a hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett magas hangrendű alakok (de még az újabb nyelvjárási alakok közt is vannak vegyes hangrendűek).

A FNESz. azt írja, hogy a Komárom megyei *Dinnye* településnév a *dinnye* növénynévből jött létre. A szlávban helynévként nem mutatható ki, emiatt is kevésbé tűnik valószínűnek a helynévi átvétel lehetősége. Az oklevélbeli adat a geminátával pedig magyar névhasználatra utalhat.

4.2.4. A fenti három névről összefoglalóan a következőket mondhatjuk. Ha a szó része volt a magyar nyelvnek (ez mindhárom vizsgált névre igaz), feltételezhetünk magyar névadókat. Viszont ha a szlávban is megvan helynévként (ez igaz a *Zsilipre*, és a *Tanyára*, amennyiben az utóbbi helynév; de elvileg igaz lehetne a *Dinnyére* is, mivel növénynévből gyakran jönnek létre helynevek), nem zárható ki a szláv helynév átvételének a lehetősége sem. A nevek hangalakja legfeljebb a névhasználatokról árulkodik (ez mindhárom név esetében magyar), azonban a névkeletkezésről nem. Összességében tehát nincs olyan fogódzónk – sem az adatok kronológiája, hiszen a köznevek adatolása eleve későbbi a tulajdonnevéknél; sem hangtani, sem névtani –, amely segítségével biztosan meg lehet állapítani a névadókat.

4.3. Szláv személynévből alkotott magyar helynevek

Knieszsa István a magyarság 10–11. századi szállásterületeinek a meghatározása során a helynevek mellett a személynevek tanúságára is hagyatkozott (1938: 370). Az Észak-Dunántúlon például – részben a Bakonybéli összeírás adataira alapozva – a Bakony nyugati lejtőin, a Marcal mentén és a Sokoróalján, illetve Veszprémtől délre feltételezte a legnagyobb számú szláv lakosságot. Bizonyításképpen számos helynevet, köztük szláv személynévből alakultakat is, sőt az egyes birtokokon (pl. Kajár, Koppány) szolgálóneveket is felsorolt (i. m. 424–425, 468).

A puszta személynévből (formáns nélkül) létrejött helyneveket a névtani irodalom régtől fogva magyar névadással keletkezetteknek tekinti ugyan – akkor is, ha az alapszó idegen eredetű – ennek ellenére felhasználták nyelvi és etnikai rekonstrukció céljából, ahogyan azt a fenti példa is mutatja, így a szláv (vagy más eredetű) személynévből formáns nélkül létrejött helynevek is magyar névadókról tanúskodnak. A személyneveknek (és a puszta személynévi helyneveknek) az etnikai következtetésekben való felhasználhatóságával kapcsolatosan még további kiegészítéseket is érdemes tenni. Az egyik kiegészítés a névadás névszociológiai hátterével kapcsolatos. Az Árpád-kori településnevek létrehozásában – és ez kiemelten érvényes a személynéviakra – jelentős szerepe lehetett az egyéntől jövő (tehát nem kollektív) és tudatos (tehát nem ösztönös) névadásnak (ezt l. kifejtve Hoffmann–Tóth 2016: 265–268). Ez egyúttal azt is jelenti, hogy nem feltétlenül lehet a településnév eredetéből a környék lakóinak az etnikumára és nyelvére következtetni, mivel az elnevezés elsősorban az illető személy (a birtokos vagy a terület használója) nyelvi helyzetéről árulkodik. Harmadrészt pedig a személynevek nemcsak helynév alapjaként, hanem már önmagukban sem bírnak közvetlenül nyelvi-etnikai forrásértékkel, mivel a személynévadás és -használat alapvetően kulturális meghatározottságú, nagy mértékben befolyásolja a kor divatja, így a név nyelvi eredete nem kapcsolható össze mechanikusan a név viselőjének nyelvi hovatartozásával (Hoffmann–Tóth 2016: 30–303). Tehát a helynevek alapjául szolgáló személynevek etimológiája, eredete nem használható fel az adott terület nyelvi és etnikai rekonstrukciójában.

A vizsgált anyagban a *Veszprémen* kívül esetleg a *Porva* településnév az, amely személynévből keletkezhetett. Porva Veszprém megyében Zircről észak-északnyugatra fekvő település. Legkorábbi adatának (1086: *Purua*, DHA. 1: 251) valószínű olvasata [*purβā*]. Ugyanezen írásmódban szerepel egy 1456-os oklevélben (*Purua*, DHA. 1: 259), mely az 1086-os összeírás alapján készült. Két 13. századi oklevélben azonban a három szótagos [*Porova*] alakban találkozunk a névvel (1260: *Porowa* in Bakon, Cs. 3: 248; 1264: in *Porowa*, PRT. 8: 297). A kétnyíltszótagos tendencia működésének megfelelően időrendben elvileg a *Porova* > *Porva* változás lenne a természetes, a fordított irányú változás, azaz egy magánhangzó betoldása nehezen indokolható. A *Porova*-féle nevekben a középső nyelvállású magánhangzók azonban arra utalnak, hogy azok a későbbi alakok. Tehát felvetődik az az etimológia szempontjából sem mellékes kérdés, hogy melyik lehetett az elsődleges, a korábbi alak.

A név etimológiájával kapcsolatban kétféle megoldás vetődött föl a szakirodalomban. Az egyik szerint pusztá személynévből alakult magyar névadással, és az alapjául szolgáló személynév szláv lehetett: vö. szerbhorvát *Prva* szn. < *Prvoslav* szn. (FNESz.). Az ÁSz. közöl 1280/1380-ból egy ilyen – szóeleji más-salhangzó-torlódással – feloldott személynévet: *Poruozlau* (645). A magyarázat gyengéje viszont az, hogy **Puruva*, **Porova*, **Porva*, **Prva* személynévek az Árpád-kori névtárban nem találhatók. Van azonban ilyen lengyel személynév: 1455–1480: *Porawa* (Taszycki 4: 188). Egy másik elképzelés szerint – melyet Kiss Lajos kevésbé vél valószínűnek – egy szláv **Porova* 'Por faluja, Poré' helynév átvétele (FNESz.), vö. lengyel *Porowa* hn. < **Por* személynév (FNESz.). Kniezsa szintén szláv átvételnek tartja, vö. lengyel *Porowa*, szerbhorvát *Porovac*, lengyel *Porwica* helynevek (1938: 468). Ezt az elképzelést tartja valószínűnek Mikesy is (VeszprHtLex. 1: 333).

4.4. Szláv helynévi átvételek

A szlávoktól kölcsönzött nevek között vannak szláv névadókhoz köthetők (*Gerence*, *Toplóca*, *Paloznak*, *Pereszteg*), illetve olyanok is, melyek esetében a szlávok a közvetítő szerepet játszották (*Marcal*, *Dráva*).

4.4.1. A *Dráva* és a *Marcal* folyóvíznevek az ókortól adatolhatók, a szakirodalom végső forrásukat tekintve ősi indoeurópai eredetűnek tartja mindkettőt: vö. ie. **drouos* 'folyóvíz futása', illír **murs-* 'mocsár' (FNESz., Bichlmeier 2017). Ezeket a honfoglaláskor itt talált, valószínűleg szláv népesség közvetítésével vehette át a magyarság több más pannóniai folyónévvel együtt, mint például a *Rába*, *Zala* (Kiss L. 1997: 190). A két név átvételének az ideje nem állapítható meg, jóval korábban is átkerülhettek, mint ahogyan a magyar oklevelezésben nem latinul jelentek meg. Ez nem hamis oklevélből mindkét név esetében a Bakonybéli összeírás (l. 1086: *Murzol*, DHA. 1: 251; 1086/1100 k.: *Drawa* II, DHA. 1: 254).

A *Marcal* közvetlen előzményeként Kiss Lajos a szláv **Mъrselъ* ~ **Murselъ* alakokat feltételezi (1999: 142–143). A Bakonybéli összeírás adatának (1086: *Murzol*; DHA. 1: 251) olvasata [*murszol*]. A szóvégi jer (ѣ) talán már a hazai szlávban sem hangzott a 11. század végén, de ha igen, a magyarban is előrehaladott állapotot mutat a tővéghangzók eltűnése, illetve a bakonybéli oklevélben két szótagos szavak végén nem fordul elő a *-di* képzősök szavak kivételével. A feltételezett szóbelseji jer (ъ) a magyarban rendszerint *u*-val helyettesítődött (Décsy 1958: 384), emellett a hangrendi kiegyenlítődés is magyar névhasználatra utalhat.

A *Dráva* Kiss Lajos szerint déli szláv közvetítéssel kerülhetett a magyarba: vö. szb.-hv. *Dráva*, szln. *Dráva* (1997: 189).

4.4.2. A *Gerence*, *Toplóca* víznevek és a *Paloznak*, *Pereszteg* településnevek szláv névadókhoz köthetők, és szláv etimonra mennek vissza. Ezeknél a neveknél sem igen lehet feltárni, hogy mikor történhetett a szlávban a névadás, és az átadás-átvétel pontos idejét sem lehet meghatározni. Azonban az oklevél korának a

névhasználati körülményeire rá lehet kérdezni, ebben pedig elsősorban a nevek hangszerkezeti elemzése lehet a segítségünkre.

4.4.2.1. A Bakonybéli összeírás Koppány határleírásában említi a Gerencét, ezt a Bakonyban folyó patakot, mely a Marcal jobb oldali mellékvize: 1086: ad torrentem *Grenice* (DHA. 1: 250). A név szláv eredetű (FNESz.). A környéken több víz neve is szláv eredetű a Marcal mellékvizei közül: *Cuha*, *Torna*, *Tapolca* és valószínűleg a *Bitva* is (Melich 1925–1929: 381–382, FNESz.). A magyar *Grenice* egy szláv **Granica* név átvétele lehet, mely a szláv *granica* 'határ' köznévből jöhetett létre (Melich 1925–1929: 381, FNESz., vö. ЭССЯ 7: 106–107). A legtöbb szláv nyelvben – mind a déli, mind a nyugati, mind a keleti szlávoknál – megtaláljuk a szót helynévként is: bolgár *Граница*, szerbhorvát *Granica*, szlovén *Granica*; szlovák *Hranične*, cseh *Hranička*, szorb *Hranca*, lengyel *Granicznik*; orosz *Граничная* (Šmilauer 1970: 71–72), némelyikben képzett formában. Melich felhívja a figyelmet arra, hogy Pozsega megyében a Pakra vízrendszerében is adathozható egy ilyen nevű víz 1272-ből *Granicha* formában (1272: fluvius *Granicha*, 1925–1929: 381). Az elsődleges szláv *Granica* alakhoz képest a bakonyi patak első adatai, a *Grenice* (1086: *Grenice*, DHA. 1: 250) és a *Grence* (1249: ad *Grenche*, PRT. 8: 291; 1456: ad torrentem *Gremce*, PRT. 8: 522) is már magyar hatást tükröznek, a szóban hangrendi kiegyenlítődés, illetve hangkiesés történt. A Pozsega vármegyei név is hasonló alaki változáson esett keresztül a későbbiekben: 1314: *Graynche*, 1424: *Gerence*, 1471: *Grencze* (Cs. 2: 410); azaz a hangrendje és a hangszerkezete is módosult. Kenyhercz Róbert szintén azt állapítja meg mindkét névvel kapcsolatban, hogy hangalaki módosulásuk magyar fejleménynek látszik (2013: 101–102). A szlávhoz hasonló szemléleti alapon a magyarban is jöttek létre helynevek: 1349: Riuulus wlgo *Hatarer*, 1366: *Hatarpataka*, 1387: *Hatarpatak* (OkISz. *határ*).

Fontos lehet még hangtörténetileg a [c] mássalhangzót megemlíteni, mely ekkor még fiatal fonéma a magyarban, de itt a szláv [c] már nem helyettesítődik a magyarban [cs]-vel – legalábbis a későbbi adatok és ejtés, illetve az oklevél helyesírási sajátosságainak ismeretében. A Bakonybéli összeírásban – nem számítva néhány bizonytalanul értelmezhető személynevet (pl. *Prebruc*, DHA 1: 151) és az alább elemzett *Toplóca* víznevet – ez az egyetlen [c].

4.4.2.2. *Toplóca* a béli monostor halastava a Drávától nem messze, melyet a Bakonybéli összeírás szerint a Burzi nevű patak határol (1086/1100 k.?: et unus rivulus est ibi nomine Burzi, qui separat nostram piscinam, nomine *Toplouuiza*, DHA. 1: 254); a hamis alapítólevél szintén azt írja, hogy a Dráván található (+1037/[1240 k.]: Piscinas duas in Draua cum piscatoribus, quarum una Zualyn et altera *Toplouca*, DHA. 1: 118). A Drávától északra, a Siklóstól délkeletre fekvő Nagyfalu határában volt is egy *Tapolca* nevű víz (1294: fons *Topolcha*, Gy. 1: 345).

A Bakonybéli összeírás *Toplouuiza* adatának az olvasata problematikus: az *uu* minden bizonnyal [β]-t jelölhet (az első két oklevélrészre jellemző ez a jelölésmód, egyúttal korjelző szerepű, 11. századra utaló helyesírási sajátosság) (vö.

Jakubovich 1924: 15, Kniezsa 1928: 318). A *z* az oklevélben többnyire [*sz*] hangértékű, ez az olvasat itt azonban nem valószínű. A név az *-ovica* > *-óca* végződésű helynevek közé tartozónak tűnik: ebben az esetben inkább az történet, hogy az oklevél scriptora a számára még nehezen azonosítható [*c*] fonémát a *z* betűvel adhatta vissza. A [*c*]-vel való olvasatot valószínűsíti a névnek a későbbi, hamis alapítólevélbeli írásformája is (l. *Toplouca*). Így tehát az összeírásban a név legvalószínűbben [*toploβica*] formában hangozhatott.

A helynév etimológiailag a szláv eredetű *Tapolca*, *Toplica* nevekkel azonos, melyek a szláv *teplъ* 'meleg' szóra mennek vissza (FNESz., a déli szláv nyelvekben a *toplъ* tőváltozat dominál, vö. ESJS 955); ebből az *-ovica* képzővel jöhett létre: *Toplovica* (l. *Toplouuiza*, DHA. 1: 254), további változása a magyarban *Toploβca* > *Toplouca* (l. *Toplouca*, DHA. 1: 118). A Bakonybéli összeírás *Toplouuiza* adata esetleg lehet még szláv nyelvi közegből kiemelt név. Míg a hamis alapítólevélbeli *Toplouca* a diftongusával – mely a *β* vokalizációjával szabályosan jöhett létre – már mindenképpen magyar alaknak tűnik¹.

A bolgárban köznévként is használatos a *teplъ* ~ *toplъ* 'meleg' szó származéka (blg. N. *monúya* 'meleg, langyos víz'), és több szláv nyelvben találunk helynévi példákat is: vö. szb-hv. *Tòplica* hn., szln. *Toplica* hn. (FNESz. *Tapolca* a.), cseh *Teplice* (Šmilauer 1970: 180).

4.4.2.3. Paloznak a bakonybéli apátság birtoka a régi Zala, ma pedig Veszprém megyében. Első említése a veszprémvölgyi apácák görög nyelvű adománylevelében történt (1002 e./1109: *πωλοσνίκου*, ÓMOlv. 15). Ennek olvasata [*polozniku*] lehet, amiben a szóvégi magánhangzó nem feltétlenül magyar tővéghangzó, hanem a szláv *ъ*-nak megfelelő *u* (Pais 1939: 15). Későbbi említései, amelyek a 11. század utolsó negyedéből valók, sem jelölik már ezt a magánhangzót (1079: *poloznic*, DHA. 1: 225; 1082/1327: *Paloznok*, *Poloznok*, Melich 1931: 151; 1086: in *Ploznic*, DHA. 1: 253) és a veszprémvölgyi adománylevelél Kálmán-kori megújítása sem tartalmazza (1109: in villa *polofinic*, ÓMOlv. 17).

Nem teljesen egyértelmű, hogy mi lehetett a kiinduló név szláv alakja, és melyik lehetett a magyarban az elsődleges névforma. A következő névfejtési feltevések vannak: 1. a szláv **polazьnikъ* 'mászkaló, járó' > 'látogató, köszöntő, kérő' > 'karácsonykor köszönteni járó' főnévből (mely a *polaziti* 'mászkalni, utazni, látogatni, köszönteni jární' ige származéka) létrejött szláv személynév került át a magyarba, és ebből keletkezett a magyar *Paloznak* helynév (Melich 1931: 151–152). Ezt az eredeztetést fogadja el Pais is (1939: 15). A helynévetimológia megerősítéséhez fontos lenne a szlávból és a magyarból is kimutatni ilyen személynévet: a magyarban az ÁSz. szerint nem volt ilyen személynév az Árpád-korban, a szláv személynévekhez l. szerbhorvát *Plaznik* szn. (FNESz. *Paloznak* a.). Kniezsa, bár nem zárja ki Melich magyarázatát, de egy másikat is javasol (1947: 141). Melich magyarázatának szerinte két gyengéje van: az egyik, hogy

¹ Ha tovább tudnánk adatolni a nevet, a név további alakulása a következőképpen volna elképzelhető: *Toplouca* > *Toplóca* ~ *Taplóca*, de akár *Tapolca* alakot is várhatnánk, ahogyan ezt az ilyen nevek korábbi adatai mutatják (Hoffmann 2013: 108).

személynévként nem mutatható ki a szó; a másik a legkorábbi magyar adat második szótagjának az *o* magánhangzója (1002 e./1109: *πολοσνίκου*, ÓMOlv. 15), mely szerinte nehezen magyarázható a **polazьnikъ* alak alapján (1947: 141). Ez valóban fontos érv, de jelentősen nem gyengíti a magyarázatot, ugyanis a második szótagban a magyarban tulajdonképpen mindegyik nyelvváltsfokú veláris magánhangzó előfordult az idők során, sőt, ezek még következetes változási sorba is nehezen állíthatók (l. pl. 1229: *Palaznak*, Melich 1931: 151; 1229: *Polusnak*, i. m. 152). Kniezsa a szláv **po-lozьnikъ* szóból való szláv *Poloznik* helynévből származtatja a vizsgált helynevet: *loza* 'szőlőtő, venyige; vessző, fűz' + *ьnikъ* képző > *loz* + *-ьnikъ* 'hely, ahol szőlőtő, illetve fűz van' > *po-* 'mentén' + *lozьnikъ* 'szőlőtövek melletti telep'. A *loza* szóból alakultak a szláv nyelvekben helynevek, de a magyar névnek pontosan megfeleltethető szerb helynév (*Poloznik*) is kimutatható a Drinai bánságban (1947: 141). L. még Šmilauer (1970: 114). A *po-* 'mellett, mentén' prepozíció is használatos a szláv nyelvekben helynevek létrehozására (l. Šmilauer 1970: 144).

A név etimológiájának a vizsgálata után érdemes megnézni, hogy milyen hangtörténeti tanulságokkal szolgálnak a név alakváltozatai a magyarban. Akár a **polazьnikъ*, akár a **polozьnikъ* kiinduló alakokkal számolunk, a magyarban a következőket láthatjuk. Egyetlen forrás (a Bakonybéli összeírás) egyetlen adata a szó elején *pl-* mássalhangzó-kapcsolattal kezdődik (*Ploznic*). Akár Melich, akár Kniezsa etimológiai magyarázatát fogadjuk el, nemigen magyarázható ez az alak. A mássalhangzó-torlódás létrejötté legfeljebb analogikus változásként képzelhető el más szláv átvételek mintájára, melyekre a Bakonybéli összeírásban is találunk – egyébként nem feltétlenül szláv etimonra visszavezethető – példákat (*Grenice*, *Prebruc*, *Prezteg*, *Brezprem*, *brazda*, *Clun*, *Brihin*, *Zlip*). Ugyanilyen rejtélyes egyébként a *Clun*, mely ha valóban azonos a Zala megyei *Kolonnal* (l. ÁrpOkI. 114) és a *Kolon* névvel, akkor a Bakonybéli összeírás adata a egyetlen szóeleji mássalhangzó-torlódásos alak, és elfogadva a *Kolon* etimológiáját (legújabbban Hoffmann 2010: 173–174), ugyancsak érthetetlen a benne szereplő szóeleji *kl-*. A Bakonybéli alapítólevéllel egyező helynevekkel való összehasonlításból is azt látjuk, hogy az összeírásban torlódással jelentkező alakok (*Ploznic*, *Zlip*) az alapítólevélben feloldva állnak (*Poloznuk*, *Zelyp*). *Pl-* szóeleji mássalhangzó-kapcsolat kimutatható a régi magyar nyelvből, és nem is a legkritikábbak közül való: az ómagyar kori biztos helynévi előfordulásokat tekintve 12. a gyakorisági sorban (Kenyhercz 2013: 184). Tehát a hangkapcsolat az adott fonotaktikai helyzetben létezett. Felmerül a kérdés, hogy a *Paloznak* számos adata közül vajon miért csak egyetlen ilyen találunk (és ellentmondásos, hogy ez a változás ráadásul kronológiailag fordított irányú: *pVI-* > *pl-*).² Több ok állhat a háttérben: 1. íráshiba (de ennek ellentmondani látszik az oklevél számos egyéb szóeleji mássalhangzó-torlódásos neve), 2. egyéb tulajdonnevek analógiás hatása. Amennyiben nem etimologikus a szláv kiinduló alakban a *pl-* (márpedig ha elfogadjuk valamelyik etimológiát, akkor nem az, mivel prepozíció, illetve igekötő) valóban csak más nevek analógiás

² Erre több példa Kenyhercznél (2013: 191): 1286: *Beretke*, 1427: *Brethke*; 1268: *Gerende*, 1362: *Grend*; 1300: *Karasso*, 1490: *Krasso*; 1266: *Perecha*, 1364: *Prische*; 1216: *Terebes*, 1319: *Threbes*.

hatása jöhet szóba. Vagy az etimológia újragondolása, felülvizsgálata. Benkő Loránd több helyen ír arról (1997: 175, 2003: 159), hogy oklevélírói normatörekvések is eredményezhették azt, hogy párhuzamosan élő alakok közül az egyik került be az oklevélbe. Ez a szóeleji mássalhangzó-torlódások esetén jelenthette azt (l. Kenyhercz 2013: 192), hogy a magyarosabb szerkezetű, a feloldott forma került az oklevélbe.

A név hangrendiségét illetően a következőket láthatjuk. A korai adatokban, a 12. századig, a vegyes hangrendű alakok vannak túlsúlyban (1002 e./1109: *πωλοσνίκου*, ÓMOLv. 15; +1037 [1240 e.]/1330: *Poloznuk*, DHA. 1: 118; 1079: *poloznic*, DHA. 1: 225; 1086: *Ploznic*, DHA. 1: 253; 1109: in villa *polofinic*, ÓMOLv. 17). Az első veláris hangrendű alak egy 1082/1327-es oklevélben tűnik fel (*Paloznok*, *Poloznok*, Melich 1931: 151). A 13. századtól kerülnek többségbe a csak veláris magánhangzót tartalmazó nevek (1217: *Poloznuk*, Melich 1931: 151; 1229: *Palaznak*, i. h.; 1244: *Paloznak*, i. h.; 1263: *Poluznuk* i. h.; 1269, 1304: *Palaznuk*, *Poloznuk*, Cs. 3: 92), de elvétve még vannak példák *i*-t tartalmazó formákra is (1240: *Poloznik*, Melich 1931: 151; 1296: *Poluznik*, i. h.), viszont a 14. századból már nem szerepelnek ilyenek.

Mivel szerencsés helyzetben vagyunk a név korai (11. századi) adatoltságát illetően, nem kényszerülünk arra, hogy a név használatát illetően csak – a szóeleji *pl-* miatt némiképpen problematikus – 1086-os *Ploznic* adatra támaszkodjunk. Az adatok alapján az állapítható meg, hogy a magyar névhasználatnak több jele is van a 11. században: az *ь > i* helyettesítés (szl. **polazьnikъ* vagy **polozьnikъ > 1109: polofinic*, ÓMOLv. 17), a harmadik szótagi magánhangzó kiesése (vö. 1002 e./1109: *πωλοσνίκου*, ÓMOLv. 15 stb.), a hangrendi kiegyenlítődés (*Poloznuk ~ Poloznok ~ Paloznak*), illetve a magánhangzók nyelvallásfokának a változatossága.

4.4.2.4. A Bakonybéli összeírás a Szent László-kori birtokadományok között sorolja föl Pereszteget, amely Vas megyében, Vasvártól keletre-északkeletre fekszik. Ez később három település: Szentodorfa, Vámosperesztég és Hosszúperesztég; a Bakonybéli összeírás *Peresztég* neve (1086: In *Prez(t)eg*; DHA. 1: 252) területileg valószínűleg a későbbi Hosszúperesztéggel azonosítható (CAH. 114). A település(ek) neve a 13-14. században még igen változó, nem megállapodott formájú, eleinte csak *Peresztég*ként említik, később különböző elő- és utótagokkal is szerepel (Cs. 2: 784).

Melich János szerint a helynév szláv eredetű, és vagy a *prě-* 'át, keresztül' + *stbg ~ steg* 'út' összetétele (*prěstegъ* 'általút'); vagy a *pristegnuti* 'hozzákölt, hozzácsatol' ígére vezethető vissza (1903–1905: 124). Kniezsa István és Kiss Lajos szintén kétségtelenül szláv eredetűnek vélik a település nevét, de pontosabb forrását nem határozzák meg (1938: 468, FNESz. *Peresztég* a.). A FNESz. megemlíti egy szerbhorvát *Pristeg* helynevet.

Első előfordulása a Bakonybéli összeírás 1086-os részéből dokumentálható *Prez(t)eg* formában (ezen kívül egy 1368-as oklevélben szerepel a név a szó elején mássalhangzó-torlódással: *Prestegh*, PRT. 8: 365). A 11. századi alak

alaján nem állapítható meg a névhasználók köre: szlávok ugyanúgy lehettek, mint magyarok. A későbbi adatok viszont azt mutatják, hogy a szóvégi -g néhol zöngétlenedett (1314: *Pereztek*, Cs. 2: 784; 1455: *Wamosperezlek*, Cs. 2: 784), a szóbelseji -sz- mássalhangzó kapcsolat pedig a 15. század elejétől -szl- változatban is előfordul (1408: *Zenthvrehperezlege* et *Pereslegfew*, Cs. 2: 784; 1464: *Zentholdro Perezleg*, *Wamosperezleg*, *Hozywperezleg*, Cs. 2: 784 stb.), ehhez vö. *porosztó* > *poroszló*, *zásztó* > *zászló* (TESz.), *Nosztóp* > *Noszlop* hn. (1086/+13.: *Nuztupc*, DHA. 1: 255 > 1423: *Nozlop*, PRT. 8: 457).

4.4.2.5. A nevek elemzése, a névetimon feltárása tehát segíthet a névadók meghatározásában, viszont mivel maga a névadás ideje az oklevél alapján nem határozható meg, és az akár egy évszázaddal vagy még korábban is történhetett, ezért az oklevél rögzítésének az idejére vonatkozólag a névadókból a terület etnikumára nem tudunk következtetni, legfeljebb az aktuális névhasználati körülményekre. Összefoglalva a szláv közvetítésű és a szláv névadókhoz köthető neveket, a következőket állapíthatjuk meg. A hat név közül négy víznév, kettő pedig (*Dráva*, *Marcal*) nagy víz neve. A nagyobb vizek nevei többnyire időtállóak, folyásuk mentén bárhol elnevezhették őket, nyelvből nyelvbe átkerülve évszázadokon át megmaradhatnak. A *Dráva* és a *Marcal* név a szlávok révén került a magyarba, a *Marcal* elemzése azt is megmutatta, hogy a 11. században már biztosan magyar nyelvhasználókat (is) feltételezhetünk. A kisebb vizek nevei (*Gerence*, *Toplóca*) szláv névadókhoz köthetők. Ezek, akárcsak a mikronevek, már jobban alkalmasak lehetnek etnikai következtetések levonására. A *Gerencéről* – mely a *Marcal* mellékvize – szintén megállapítható a magyar névhasználat a 11. századra vonatkoztatva. A környék (a Bakony) többi víz- (*Cuha*, *Torna*, *Tapolca*, *Bitva*), esetleg mikronevének a bevonása a vizsgálatba esetleg komolyabb következtetések levonására is lehetőséget adhatna. A *Dráva* mellett folyó *Toplóca* esetében viszont a magyar névhasználat nem bizonyítható. A településnevek közül kettő esetében lehetünk biztosak a szlávból való kölcsönzésben, legalábbis az oklevél két korábbi részét illetően. A hangszerkezeti elemzés a *Paloznak* esetében már a 11. században is magyar névhasználókra enged következtetni, ez a *Pereszteg* esetében viszont nem állapítható meg biztosan.

5. Befejezés

Tanulságos lehet tágabb kontextusba helyezni a vizsgálatot: erre a hasonló korú adatállományokkal való összevetés kínálhat lehetőséget. Három, a közelmúltban alaposan feldolgozott oklevél helyneveit hívom segítségül az összehasonlításához.

A Bakonybéli összeírás két korai részében tehát – melynek a helyei zömmében a nyelvterület belső részein vannak – 89 helynév közül 6 szláv. Ehhez hasonló eredményre jutott az 1055-ben keletkezett Tihanyi alapítólevél vizsgálata. 82 helyre utaló szórvány közül mindössze kettő az, melynek a keletkezése nem a magyarból magyarázható (a *Balaton* és *Kesztölc* település neve szláv átvétel), azonban a *balatin* ~ *bolatin* és a *ca(s)teliz* ~ *kastelic* formák is magyar névhasználókra utalnak a 11. század közepén (Hoffmann 2010: 230). A birtokok a Balaton

körül, Somogy és Tolna megyében, illetve a Dunától keletre található (Hoffmann 2010: 226).

Az 1067-es, interpolált másolatban fennmaradt Százdi alapítólevél 33 magyar helynévi szóránya közül – melyek Borsod, Szabolcs, Zemplén, Heves, Szatmár vármegyében fekvő birtokok – egy esetében vehető fel a szláv eredet, ez a *Makra* településnév (Kovács É. 2018: 106–107, 110).

Az interpolált Garamszentbenedeki alapítólevél (1075/+1124/+1217) 146 szórányból álló helynévanyaga viszont jelentősebb számban tartalmaz idegen eredetű neveket: összesen 23 szláv eredetűt, melyből 8 műveltségi név. Ez az érintett térség elhelyezkedésével függhet össze – a szláv nevek Bars, Nyitra, Esztergom, Komárom, Nógrád, Csongrád vármegyében található – ahol a szláv lakosság is magasabb arányú lehetett (Szőke 2015, Kovács É. 2018: 110).

Tehát az egyes oklevelekben az összes néven belül a szláv átvételek arányát tekintve azt látjuk, hogy a 11. század második felében a nyelvterület belsejében alapvetően magyar névhasználókkal és névadókkal lehet számolni.

Hivatkozások

- ÁrpOkl. = Györffy György (főszerk.) 1997. *Árpád-kori oklevelek 1001–1196*. Balassi Kiadó. Budapest.
- ÁSz. = Fehértői Katalin 2004. *Árpád-kori személynévtár. 1000–1301*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- ÁÚO. = Wenzel Gusztáv (közétevő) 1860. *Árpádkori új okmánytár 1*. Pest.
- Bárczi Géza 1958. *A magyar szókincs eredete*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Benkő Loránd 1997. A honfoglaló magyarság nyelvi viszonyai és ami ezekből következik. In: Kovács László–Veszprémy László (szerk.): *Honfoglalás és nyelvészet*. Balassi Kiadó. Budapest, 163–176.
- Benkő Loránd 2003. Anonymus ö-ző tulajdonnevei. In: Benkő Loránd: *Beszélnek a múlt nevei. Tanulmányok az Árpád-kori tulajdonnevekről*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 151–160.
- Bichlmeier, Harald 2017. Néhány megjegyzés a pannóniai víznevek legrégebbi rétegéhez II. Drau/Dráva és Raab/Rába. *Névtani Értesítő 39*: 55–67.
- CAH. = Györffy György (szerk.) 1994. *Chartae Antiquissimae Hungariae ab anno 1001 usque ad annum 1196*. Balassi Kiadó. Budapest.
- Cs. = Csánki Dezső 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában 1–3., 5*. MTA. Budapest.
- Déczy Gyula 1958. Die Entsprechungen der gemeinslavischen Halbvokale im Finnischen und Ungarischen. *Die Welt der Slaven 3*: 369–388.
- DHA. = Györffy György (szerk.) 1992. *Diplomata Hungariae antiquissima. Accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia. 1. Ab anno 1000 usque ad annum 1196*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- ESJS = Janyšková, Ilona (főszerk.) 2012. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského 16*. Tribun EU. Brno.

- EWUng. = Benkő Loránd (főszerk.) 1992–1997. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–IV*. Budapest.
- FNESz. = Kiss Lajos 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára 1–2*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Gerstner Károly 2018. Szókészlettörténet. In: *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 249–271.
- Gy. = Györffy György 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza 1–4*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- GyMSMFN. = Unti Mária—Varga Józsefné (szerk.) 2009. *Győr–Moson–Sopron megye földrajzi nevei 2. A Győri járás*. Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Kar. Győr.
- Hoffmann István 2010. *A tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Hoffmann István 2013. *Mikrotoponímiai vizsgálatok 1. Tapolcafü helynevei*. A Magyar Névértéktudományi Kiadványai 30. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Hoffmann István–Tóth Valéria 2016. A nyelvi és etnikai rekonstrukció kérdései a 11. századi Kárpát-medencében. *Századok* 150: 257–318.
- Jakubovich Emil 1924. A tihanyi alapítólevél olvasásához. *Magyar Nyelv* 20: 9–21.
- Kataszteri térképek = *Kataszteri térképek. 19. század*.
<http://mapire.eu/hu/map/cadastral> (2019. 01. 21.).
- Kenyhercz Róbert 2013. *A szókezdő mássalhangzó-torlódások a magyarban. A helynevek hangtörténeti forrásértéke*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Kiss Lajos 1992. A magyarság legkorábbi nyomai a Délvidék helységneveiben. *Magyar Nyelv* 88: 410–421.
- Kiss Lajos 1994. A Felvidék víznevei. *Magyar Nyelv* 90: 1–19.
- Kiss Lajos 1997. Pannónia helyneveinek kontinuitása. In: Kovács László–Veszprémy László (szerk.): *Honfoglalás és nyelvészet*. 187–197. Balassi Kiadó. Budapest.
- KMHSSz. = Hoffmann István (szerk.) 2005–. *Korai magyar helynévszótár 1000–1350. I–*. A Magyar Névértéktudományi Kiadványai. 10. DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Debrecen.
- Kniezsa István 1928. A magyar helyesírás a tatárjárásig. *Magyar Nyelv* 24: 318–327.
- Kniezsa István 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: Serédi Jusztinián (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján*. Budapest. II. 365–472.
- Kniezsa István 1942/2000. Magyar–szláv nyelvi érintkezések. In: Szekfü Gyula (szerk.): *A magyarság és a szlávok*. Franklin Társulat. Budapest. 168–188.
- Kniezsa István 1947. Padrag, Paloznak. *Magyar Nyelv* 43: 140–142.
- Kniezsa István 1953. Tanya (Szó- és szólásmagyarázatok). *Magyar Nyelv* 49: 198–199.
- Kniezsa István 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai I/1–2*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Kovács Éva 2015. *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.

- Kovács Éva 2018. *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Kristó Gyula 1995. *A magyar állam megszületése*. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 8. Szegedi Középkorász Műhely. Szeged.
- Kristó Gyula 1997. A Kárpát-medence X. századi helyneveiről. *Magyar Nyelv* 93: 129–35.
- Kristó Gyula 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 134: 3–44.
- Melich János 1903–1905. *Szláv jövevényszavaink*. I. kötet, 1–2. rész. Budapest.
- Melich János 1910. *Nyelvünk szláv jövevényei*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 13. Budapest.
- Melich János 1925–1929. *A honfoglalás kori Magyarország*. Budapest.
- Melich János 1926. Régi magyar hatás a tót nyelvre. *Magyar Nyelv* 22: 110–117.
- Melich János 1931. A veszprémi görög oklevélbeli *πωλοσνίκου*. *Magyar Nyelv* 27: 151–154.
- OkI Sz. = Szamota István–Zolnai Gyula 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár*. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz. Hornyánszky. Budapest.
- ÓmOlv. = Jakubovich Emil–Pais Dezső (szerk.) 1929. *Ó-magyar olvasókönyv*. Danubia. Pécs.
- Pais Dezső 1939. *A veszprémvölgyi apácák görög oklevele mint nyelvi emlék*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Pelczéder Katalin 2015. A Bakonybéli összeírás nyelvtörténeti forrásértéke. *Helynévtörténeti Tanulmányok 11*. Debrecen. 151–164.
- Pelczéder Katalin 2017. Kajár birtok helynevei a Bakonybéli összeírásban. *Magyar Nyelv* 113: 210–225.
- Póczos Rita 2007. Jövevényszó, jövevénynév. In: Hoffmann István–Juhász Dezső (szerk.): *Nyelv, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus nyelvészeti előadásai 3. Nyelvi identitás és a nyelv dimenziói*. Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság. Budapest–Debrecen. 21–28.
- Póczos Rita 2018. Szent István kori szórványok névtani vizsgálata. Korai helyneveink és a névkontinuitás. *Magyar Nyelv* 114: 392–410.
- PRT. = Erdélyi László–Sörös Pongrác (szerk.) 1912–1916. *A pannonhalmi Szent Benedek-rend története I–XII*. Stephaneum. Budapest.
- Šmilauer, Vladimír 1970. *Příručka slovanské toponomastiky. Handbuch der slawischen Toponomastik*. Praha.
- Sörös Pongrác 1903. A bakonybéli apátság története (Az önállóság kora 1023–1548). In: Erdélyi László (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története VIII. kötet*. Stephaneum. Budapest.
- Szentgyörgyi Rudolf 2014. A Tihanyi apátság alapítólevele 1. (Az alapítólevél szövege, diplomatikai és nyelvi leírása). ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- SzófSz. = Bárczi Géza 1941. *Magyar szófejtő szótár*. Budapest.
- Szőke Melinda 2015. *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata*. A Magyar Névérték Kiadványai 33. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.

- Szőke Melinda 2016. A bakonybéli apátság 1037. évi alapítóleveléről. *Helynévtörténeti Tanulmányok 13*. Debrecen. 45–57.
- Taszycki, Witold (red.) 1965–1984. *Słownik staropolskich nazw osobowych*. 1–7. Wrocław.
- TESz. = Benkő Loránd (főszerk.) 1967–1976. *A magyar nyelv történet-etimológiai szótára*. I–III. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- VeszprHtLex. 1. = Ila Bálint–Kovacsics József: *Veszprém megye helytörténeti lexikona*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Zoltán András 2012. A szláv denazalizáció a magyar szavak tükrében. In: Bárdos Vilmos (szerk.): *A szótól a szövegig*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 137. Budapest. 277–280.
- Zoltán András 2014. A magyar–szláv nyelvi kapcsolatok. In: Sudár Balázs–Szentpéteri József–Petkes Zsolt–Lezsák Gabriella–Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont. Budapest. 205–210.
- Zoltán András 2015. Szláv–magyar nyelvi kapcsolatok a 11. században. *Helynévtörténeti tanulmányok 12*: 35–44.
- Zoltán András 2016. A Kárpát-medencei szlávok nyelvéről a honfoglalás korában. In: É Kiss Katalin, Hegedűs Attila, Pintér Lilla (szerk.): *Nyelvelmélet és kontaktológia 3*. Szent István Társulat. Budapest, Piliscsaba. 33–45.
- Zoltán András 2017a. Szláv jövevényszavaink néhány időrendi és nyelvföldrajzi kérdése. *Magyar Nyelv* 113: 1–9.
- Zoltán András 2017b. Régi keleti szláv jövevényszavaink kérdéséhez. In: Lukács István (szerk.): *Nexus linguarum. Köszöntő kötet a 80 éves Nyomárkay István akadémikus tiszteletére*. ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék. Budapest.
- Zsilinszky Éva 2003. Szókészlettörténet. In: Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.): *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó. Budapest. 372–393.
- ЭССЯ = Трубачев, О. Н. (ред.) 1974–. *Этимологический словарь славянских языков: Общеславянский лексический фонд*. I–. Москва.

Pelczéder Katalin

Pannon Egyetem

Magyar és Alkalmazott Nyelvtudományi Intézet

pelczeder.katalin@mftk.uni-pannon.hu